

טעמי איך עונשים מן הדין הרצל רוזנברג/וזאב מנדלסון

ראשי פרקים: (א) הסברו ומקורו.

(ב) טעמיו העקריים.

(ג) הוכחות ומקורות הטעמים הנ"ל.

(ד) דעות מקבילות בראשונים.

(ה) בירור השיטות: (1) אעמ"ה בדין רודף.

(2) " בדיני ממונות.

(3) " בעדים זוממים.

(ו) טעמים נוספים לאעמ"ה.

(א): הסברו ומקורו

הסברו: (1) איך מחיבים עונש ע"י לימוד מק"ו.

מקורו: איתא במכות ה': "...אמר לו למדתנו רבנו שאעמ"ה, דתניא' איש אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו, אין לי אלא בת אביו שלא בת אמו, ובת אמו שלא בת אביו, בת אמו ובת אביו מניין? ת"ל ערוות אחותו גילה, עד שלא יאמר יש לי בדין, אם ענש על בת אביו שלא בת אמו ובת אמו שלא בת אביו, בת אביו ובת אמו לכ"ש, הא למדת שאעמה".

(ב): טעמיו העקריים

ישנם 3 טעמים עקריים: 1. ר' שמואל הנגיד (2), ובספר הליכות עולם (3) ובספר קרבן אהרון (4): אדם דן ק'ו מעצמו, ולעניין עונש יש חשש שמא יש פירכא בקו' שכן אדם תמיד יכול לטעות.

---

(1) ע"פ הגדרת האנצקלופדיה תלמודית ערך אעמ"ה.

(2) כללי הש"ס.

(3) שער ד' דף כה.

(4) במידות אהרון פ"ב חי"ג.

2. המהרש"א (5): "אע"ג דק"ו מדה היא בתורה מכ"מ אין לדון כן לענין עונש דאימא זה שעשה העבירה החמורה מזו אינו מתכפר בעונש המפורש בקלה ממנה. 3. הרא"ס (6): אעמ"ה היא מדה מסורה מגזה"כ שאפשר ללמוד מקו' רק דרגה אחת של ה'איסור' ולא 2 מדרגות: 'איסור' + 'עונש' והוא נלמד מהלימוד הנ"ל של "אחותו".

(ג): הוכחות ומקורות לטעמים הנ"ל

המהרש"א לומד טעם זה מדברי הסמ"ג (7), על הלימוד בגמ' (8), לגבי "מזרעך ולא כל זרעך" - שמוסר כל זרעו למולך פטור, ואומר ע"ז הסמ"ג: "ויש מזה טעם לתשובת המינים מפני שבמיתת בי"ד מתכפרין המומתיין, וזה כ"כ עברה גדולה שאין הקב"ה רוצה שיהיה לו כפרה". ואומר שטעם זה שייך גם לעניננו.

הרשב"א (9): כותב כסמ"ג: "שהקב"ה אינו רוצה שהיתכפרו עוונותיו הנמרצים של שוטה זה במיתת בי"ד, כי הוא הירבה לפשוע, וצריך למנוע ממנו התשובה, ושיהיה כלה במדורה של גהינום ובשאלו תחתית, ה' יתברך יצילנו מזה ומכיוצא בזה" (10).

ישנם מקורות דומים שאנו אומרים בהם כלל זה שעונש לא ראוי לכפר כגון: מכות ב: לענין רוצח במזיד לגבי עיר מקלט - "...והיא הנותנת הוא שעשה מעשה במזיד לא ליגלי כי חובי דלא תיהוי ליה כפרה, הם שלא עשו מעשה במזיד נמי לגלו, כי היכי דלהוי להו כפרה".

וכן כתב הרמב"ם בפהמ"ש (11) לגבי חיוב האוכל תרומה בשוגג לשלם חומש נוסף לקרן, ומשא"כ האוכל במזיד שנפטר מחומש "כי עווננו גדול מנשוא ולא יתכפר בתשלומין".

הוכחה לדעת המהרש"א: המהר"י ענגיל (12) מביא ראיה לדעת המהרש"א מקידושין לז. ששם הגמ' אומרת שלדעת ר' ישמעאל כל מקום שנאמר בו מושב - לאחר ירושה וישיבה משמע "אל"ר"ע הרי שבת שנאמר בו מושבות ונוהגת בין בארץ ובין בחו"ל, א"ל שבת מק"ו אתיא ומה מצוות קלות נוהגות בין בארץ ובין בחו"ל, שבת חמורה לכ"ש".

(5) סנהדרין ס"ה ד'ה גמרא ומזערך.

(6) פ' שמיני ד"ה: 'מבשרה לא תאכלו'.

(7) לאויך מ'.

(8) סנהדרין ס"ד:

(9) בתשובותיו ח"ד ת' יח'.

(10) ועייך עוד ב"שמונה פרקים לרמב"ם". פ"ח לגבי עונש פרעה.

(11) תרומות פ"ז מ"א.

(12) בית האוצר סק נו'.

וקשה לכאור': הרי איך עונשיו מן הדין? - אך לסברת המהרש"א איך זה קשה שהר"א לומר שעונש שבת נוהג רק במחלל שבת בא"י אבל המחלל בחו"ל לא יתכפר לו בעונש שהרי ודאי איך שבת בחו"ל חמורה משבת בארץ, (אלא אדרבה חו"ל קל מא"י כמפורש ברמב"ן עה"ת (13) א"כ במקרה זה חייבים ללמוד ק"ו, כיון שאחרת יצא ששבת בחו"ל חמורה משבת בארץ, וזה א"א. אמנם כ"ז טוב לדעת המהרש"א, אולם לפי הטעמים האחרים ישאר עדיין קשה, כיון שהם לא מתבססים על יסוד כפרת העונש. (אמנם לכאור' קשה שבענין שבת מדובר באזהרה ולא בעונש ובאזהרה - טעם המהרש"א כלל לא שייך, אדרבה אם המעשה חמור יותר ודאי שייך להזהיר עליו, וא"כ משמע שלענין אזהרה יהי' חייב להיות למהרש"א טעם אחר, ועיי' ב"בית האוצר (12) שמישב זאת באריכות, ומעמיד הוכחתו ואכמ"ל).

הוכחה לדעת הסובר שטעם אעמ"ה הוא בגלל חשש פירכא:

המהרי ענגיל (12) מביא סיפרא (14), שם מובא ק"ו עם פסוק המסיעו, ועל הק"ו מובאת פירכא, ובגלל שהפסוק מסיע לק"ו דנים כלימוד הק"ו, (כ"ז ע"פ הסבר הראב"ד על הספרא) וא"כ יוצא שהספרא הביא פירכא ולא חש בטעותה, אלא בגלל שיש פסוק נגדה. וא"כ, כוחו של פירכא הוא כוח של ספק (כמו שרואים כאן שיש טעות בפירכא ואיך אנו מרגישים בה). ובכ"מ שאיך לנו דחיה לפירכא אנו מקבלים אותה ודוחים את הקו', מכאן שגם הק"ו הוא לימוד של ספק כיון שאם היה לימוד ודאי לא היה שייך לפרכו כיון שאיך ספק דוחה ודאי (ועיי' ש (12) ההסבר באריכות).

הוכחה לסובר שטעם אעמ"ה הוא שכך היא מדה מסורה מגזה"כ:

איתא במכילתא משפטים: "כי יפתח ר' כי יכרה' אם על הפתיחה חייב על הכריזה לכש' אלא ללמדך שאעמ"ה".

וכן איתא במכילתא (שם) "וטבח או מכרו" אם על הטביחה חייב על המכירה לכש' אלא שאיך עונשים מן הדין. מכאן נלע"ד שלימוד אעמ"ה הינו גזה"כ שכך אם היה סברה שייך לשאול ע"ז: "למה לי קרא? סברא הוא!"

(7): דעות מקבילות בראשונים:

התוס' רא"ש עה"ת (15) כותב לגבי ספק בנ"י, לגבי עונש המגדף ושואל: שהלא מצינו במקלל אביו שחייב סקילה כ"ש שהמגדף שפוגם בכבוד השכינה יומת, וא"כ מה היה המקום להסתפקותם של בנ"י אם להמיתו?

---

(13) בראשית כו' ג'.

(14) פרשת צו פרק יז.

(15) פ' אמור מובא בספר אוצר הפרושים פרשת אמור ד"ה "לפרוש".

ועונה שמגדף זה הרבה יותר חמור ממקלל אביו ואמו ולכן הסתפקו שמא לא להמיתו "שלא תהא מיתתו כפרתו - עכ"ז מחל כבודו מי שהענווה והגדולה לפניו והשווה כבודו לכבוד ב"ו וצוה בשם ירגמו באבן כמו מקלל אביו" (ועיין בגליוני הש"ס" (16) שמביא - שריבא סובר שאין לקשור סברה זאת לאעמ"ה) א"כ משמע שהתוס' ראש מקביל ליסוד המהרש"א.

דעת רש"י בסנהדרין עג.ד'ה "היקשא הוא" "שהוקש רוצח לנערה המאורסה, וכל היקש וגזירה שווה המופנית הרי הוא כמפורש במקרא, ועונשים ממנו, לפי שלא ניתנה למדרש מעצמו. אבל מק"ו שאדם דן ק"ו מעצמו אע"פ שלא קבלו מרבו אין עונשים ממנו" משמע ברש"י שמראה את הניגוד בין לימוד מג"ש ולימוד ק"ו, והדגש מושם על ההבדל בין הודאיות של ג"ש, שכאלו כתובה בתורה לעומת האי ודאיות, וחוסר הכוח שבק"ו שאדם דן מעצמו בלא רבו, וא"כ משמע שרש"י סובר באעמ"ה - שהטעם הוא משום חשש פירכא.

אולם קשה שבספר בית האוצר (17) מדייק מרש"י בפסחים (18):
"אין מזהירין מדין ק"ו אע"פ שאדם דן ק"ו מעצמו אינה אזהרה ללאו" - ומוכח קצת מלשון רש"י, שאין הטעם הוא משום שאדם דן ק"ו מעצמו, ויש חשש פירכא, שהרי אמר "אע"פ אדם ק"ו מעצמו", ולפי טעם זה -אדרבה - הי' צ"ל - כיון אדם דן ק"ו מעצמו' ויותר משמע שרש"י לומד את הטעם שא שזו מידה מסורה וא"כ יובן לשון רש"י - שלמרות שניתן לאדם רשות לדין ק"ו מעצמו, עם כל זה לא ניתן לו כח זה בתוקף גמור להחשב אזהרה.

אך, נראה שאין להשוות, שכן רש"י בסנהדרין מדבר על ענישה מן הדין, ורשי בפסחים מדבר על אזהרה, ומוכח שיש בהם 2 טעמים שונים. כדאיתא במכות (יז:): דאפי' למ"ד עונשים מן הדין, מ'מ אין מזהירין מן הדין, וא"כ נראה שלענין ענישה מן הדין אולי יסביר רש"י את הטעם של הפירכא, ולענין אזהרה מן הדין ילמד את הטעם של מידה מסורה.

להלן נדייק בעזה"י בדעת הרמב"ם בנושא, ובדעת מספר אחרונים בזה.

(ה) בירור השיטות

(1) 'אעמ"ה' בדין רודף:

איתא בסנהדרין (עד.). "תניא רשב"י אומר העובד עכו"ם ניתן להצילו בנפשו מק"ו: ומה פגם הדיוט ניתן להצילו בנפשו, פגם גבוה לכ"ש, וכי עונשים מן הדין? - כסבר עונשים מן הדין".

הנודע ביהודה (19): מקשה: הלא אין עונשים מן הדין שמענו, אין מצילים מן הדין לא שמענו? "

---

(16) סנהדרין סד:

(17) כלל נ"ו.

(18) כד. ד"ה "אין מזהירין מה'ד".

(19) מהדורה תנ"א חו"מ סוף סימז ס'.

ומוכיח - שברודף זה מטעם הצלה, ולא מטעם עונש - מקטן הרודף שיותר להרוג אותו בזמן שלא שמענו עונש לקטן מן התורה (20) אך אומר שאם הריגתו היא משום עונש או משום הצלה - "תליא באשלי רברבי", שכן רב הונא סובר שקטן ניתן להצילו בנפשו. קסבר רודף א"צ התראה. ולעומתו רב חסדא חולק וסובר, שקטן א"א להצילו בנפשו. קסבר רודף צריך התראה, וא"כ לרב הונא רודף נהרג מטעם הצלת הנהרג, לדעת רב חסדא רודף נהרג מטעם עונש. וא"כ ממילא לא קשה מידי, שכן שאלת הגמ' היתה רק לדעת רב חסדא, הסובר שרודף הוא מטעם עונש (ולא לדעת רב הונא - שההלכה כמותו(21)).

ומובאת בנוב"י (שם) "הגה מבן המחבר" שלפי הטעם של חשש פירכא (גם) לא יצילו מן הדין, כי לפי טעם זה לא שייך לחלק בין עונש להצלה, וא"כ מסיק שאביו (הנוב"י) סובר את טעם המהרש"א - שטעם אעמ"ה הוא בגלל חוסר כפרה, וא"כ מוכרח שלדעת המהרש"א דודף נהרג מטעם ענישה ולא מטעם הצלה, שכן בהצלה נשאר ק"ו שאם להציל מעבירה קלה אמרה תורה להורגו כדי להציל אותו מלעשותה. על עבירה חמורה לא כ"ש שיצילו אותו מלעשותה?

אומנם קשה על הנוב"י וגם על המהרש"א (לפי פירושו של בן הנוב"י) איך שייך כאן עונש (ברודף) וכי על מה מענישים אותו? והלא מחשבה רעה (שחשב להרוג את חברו) איך הקב"ה מצרפה למעשה כמבואר בקידושין מ. אומנם "בישוב סופר" (22) דוחה חילוקו של הנוב"י וסובר שגם לרב הונא שאומר: קטן מצילים אותו בנפשו - הצלת הנרדף הוא מטעם עונש לרודף, וזה שקטן אינו בר עונשין זה בגלל שלא שייכת אצלו התראה וא"א להענישו בפועל, אך באמת קטן הוא ג"כ בעל עברה ובר עונשין (באופן עקרוני) אך רק הקב"ה חס עליו שלא לעונשו, כדמוכח מסנהדרין נה: שהגמרא אומרת שקטן לא נענש על ביאת בהמה - למרות שזה במזיד ויש תקלה (רש"י במשנה נד. תקלה = "מכשול עוון") שנגרמת לו ע"י הבהמה, ומוכח שם בסוגיא שתקלה נמדדת לפי זה שהוא בר עונשים (ע"ש) א"כ קטן עקרונית הוא בר עונשין אלא שרחמנא חס עליו כנראה בגלל שהוא צריך התראה. וא"כ הק"ו שבגמ' שייך גם אליבא דרב הונא, וממילא הלך לו חילוקו של הנוב"י.

"דבר משה" (23) מדייק מדברי היד רמה בדף עב: (24) שגם בהצלה שייך התראה, וא"כ לפי דבריו לא שייך כלל חילוקו של הנוב"י, שכן היד רמה אומר בדברי רב הונא: "ואע"ג דקטן לא בר עונשין הוא לאו משום חיובא בידיה הוא דקטל ליה, אלא משום הצלה דהיא ר" - א"כ סובר בדעת רב הונא שקטן וכך כל רודף נהרג מטעם הצלת הנרדף, אך מיד מוסיף: "ואם משום דקטן לאו בר קבוליה התראה הוא - קסבר רודף לא צריך התראה. הלכך לא שנא גדול לא שנא קטן" - א"כ מוכח להדיא שגם אחרי שאנו אומרים שהריגת רודף היא מטעם הצלה, עדיין שייך להקשות לגבי התראה, יוצא שהרמ"ה סובר

---

(20) דין קטן רודף מבואר בסנהדרין עב:

(21) וכפ' הרמב"ם פ"א ה' רוצח.

(22) לסנהדרין עד:

(23) עג: ד"ה קסבר רודף.

(24) ד"ה אמר רב הונא.

שגם בהצלה היה שייך לומר שצריך התראה וא"כ לא שייך החילוק של הנוב'י, שכן חילוקו התבסס על כך שהסובר שרודף צריך התראה, בהכרח סובר שהריגת רודף היא מטעם עונש.

אומנם המהר"ל בגור אריה (25) מוכיח שמיתת רודף אינה כלל מטעם עונש. שכן שאל הרא"ם(שם) מדוע בן סורר ומורה נהרג עכשיו בסקילה על שם סופו, כדי שימות זכאי ולא חייב. הלא סוף סוף כיוון שבסופו הורג את הבריות ע"י שמלסטמם - מיתתו בסיף ומדוע שנחמיר עליו עכשיו בסקילה? וענה הגור אריה שבסופו יהיה לו דין רודף והיה ניתן להורגו בכל צורה וזאת הכוונה של "ימות חייב" - שיהיה מותר לכל אדם להרגו בלא להביאו לבי"ד ויפסיד את מיתת בי"ד המכפרת. א"כ מוטב ימות עכשיו זכאי, וכדי שהמהר"ל יתיישב ע"פ שאלת הגמרא שהבינה שאין עונשים מן הדין כאן מן הדין חייבים לומר שהמהר"ל לא סובר כסברת המהרש"א בטעם אעמ"ה.

(2) אין עונשין מן הדין בדיני ממונות

בתוס' ד"ה "ולא זה"(בב"ק ב.) מביא מחלוקת בין המכילתא לבבלי לגבי הדרישה של "כי יפתח" וכי יכרה" וממנו נובע בפשטות שדעת המכילתא שבממון אין עונשין מן הדין ודעת הבבלי שבממון עונשין מן הדין.

בספר "לקח טוב" (26) תולה מחלוקת זו בסברות אעמ"ה, למ"ד מידה מסורה היא - י"ל שבממון עונשין מן הדין, כי אינו נקרא עונש וההוכחה שחייב ממון לא נקרא עונש, מרש"י בחגיגה יא: ד"ה "לבתו" שאומר שדיני ממונות אינן בכלל עונשים, ולמ"ד כמהרש"א (ג"כ) אין שייך כלל זה בממון כיון שממון הוא תשלומים ולא כפרה, ואולם למ"ד שהטעם הוא מחשש פירכא גם בממון נאמר שאעמ"ה, שכן אין מוציאים ממון בספק. ומוסיף הלקח טוב ש"כל זה נודע ומפורסם באחרונים" (27).

אומנם יש חולקים כרשב"א (28) וסוברים אין מחלוקת עקרונית בין המכילתא לבבלי. אם בממון תופס הכלל של אעמ"ה, אלא שנחלקו רק במקרה הספציפי של בור שכולו חידוש, ואין ניתן ללמוד מחידוש ק'ו, אך בשאר דיני ממונות שהנידון אינו חידוש ניתן ללמוד ק'ו וגם המכילתא יסכים שעונשים מן הדין.

(3) אעמ"ה בעדים זוממים

(א) הרמב"ם בה' עדות (29) פוסק: "נהרג זה שהעידו עליו, ואח"כ הוזמו, אינן נהרגין מן הדין, שנאמר: "כאשר זמן לעשות" ועדיין לא עשה, ודבר זה מפי הקבלה, אבל אם לקח זה שהעידו עליו לוקין, וכך אם יצא הממון מיד זה ליד זה בעדותן חוזר לבעליו ומשלמים לו".

(25) פרשת כי תצא ד"ה על שם סופו.

(26) כלל ב'.

(27) ועיין ביד דוד על תוס' ד"ה עדים (ב"ק ד:) שמביא דעות לתלות מחלוקת ר"י וריב"א בזה ויש הדוחים זאת.

(28) ב"ק ב.

(29) פ"כ ה'ב.

ומסביר הכ"מ (שם) "פירוש דברי רבנו כך הם שאינם נהרגים מקו'
דנימא השתא משום כאשר זמם מחיבים ליה משום כאשר עשה לכ'ש? - אלא
דוקא כאשר זמם הוא דחיה לא כאשר עשה, ודבר זה - שאין עמ'ה - מפי
הקבלה הוא". ולפי זה משמע בפשטות שהרמב"ם סובר שבממוך (ובמלקות)
עונשים מן הדין - וא"כ פסק כבבלי, ויוצא שמקבל את הטעמים: או של
המהרש"א, או של "מדה מסורה", (אך עדיין יש להעיר שלענין המלקות לא
יוכל לקבל את טעם המהרש"א שכך אפשר לומר שגם במלקות שייך את טעם
הכפרה - שאולי לא יתכפר לו במלקות אלו).

אמנם מתוך לשון הרמב"ם שאומר: "ודבר זה מפי הקבלה משמע שזה
הטעם של מידה מסורה - "ובאותה "קבלה" נמסר שגם שבממוך ובמלקות -
כך יענשו מן הדין.

וכן כותב "בכללי הרמב"ם" (30): "כשכותב הרמב"ם דבר זה מפי
הקבלה, כוונתו למה שהוא הלכה למשה מסיני" - לפי"ז יוצא - שסברת
אעמ"ה - לרמב"ם - הוא הלכה למשה מסיני.

אמנם כל זה אם נסביר ברמב"ם כהסבר הכ"מ, שכוונת הרמב"ם באומר
"דבר זה מפי הקבלה" - הכוונה לכלל שאעמ"ה, וא"כ עיקר הלימוד הוא
מאעמ"ה - אך יש שלא הסבירו כך את הרמב"ם - כפני יהושע (31)
שכתב: "ובזה נתישב היטב לשון הרמב"ם ז"ל בחיבורו פ"כ ה' עדות
וז' ל... משמע להביא מדבריו דלא סגי' ליה לרמב"ם כלל בהאי טעמא
דאין עונשים מה' ד לחוד אי לא דמסייע ליה קרא" - א"כ עיקר הסיבה
בדברי הרמב"ם - לדעת הפנ"י - הוא בגלל הלימוד של "כאשר זמם" ולא
בגלל אעמ"ה (32).

(ב) בענין זה של אעמ"ה בעדים זוממים, הקשה ב"משנה ראשונה" (33)
על מ"ד שטעם אעמ"ה הוא משום כפרה הרי לא שייך בעד"ז לומר שאין די
בעונש מיתה - דלא יהיה אלא כהורג אדם בידיים שאין עונשו אלא מיתה?

ו"הדעת מרדכי" (34) הקשה על הטעם של חשש פירכא הלא בעד"ז לא
שייך חשש פירכא, כי יש בכלל מאתיים מנה והם נשאו בגדר כאשר זמם -
גם כשכבר נהרג? ומתוך: "במשנה ראשונה": (תשובה העונה גם על שאלת
"הדעת מרדכי") שעדים זוממים אפשר שעברתם חמורה מהורג בידיים שהרגו
אותו ע"י בי"ד שבושתו מרובה.

וכן תירץ "ברחש לבב" (35): שאם הרגו בידיים מיתתן כרוצח בסיף
ואילו הוזמומיתים אותו במיתה שרצה לחיבו ולפעמים חמורה היא מסיף,
ובספר "שיח יצחק" תירץ: משום שבעד"ז העדים עברו גם על לאו "דלא
תענה".

---

(30) מובא בפתיחת ה"יד החזקה".

(31) מכרת (ה:)

(32) וכבר דשו בדברי הרמב"ם הרבה מפרשים ואכמ"ל.

(33) תרומות פ"ז מ"א וכך הקשה "הגינת ורדים" כלל ב', וב"רחש לבב" ס'
יב' וב"דעת מרדכי" ס' כט' ענף א', וב"שיח יצחק".

(34) שם.

(35) שם.

(ו): טעמים נוספים לאיך עונשים מן הדין

(א) לקח טוב. (36) היות וכתוב בדיני נפשות: "ושפטו העדה והצילו העדה" ומפאת ההצלה איך לנו לחייב בק"ו, אלא רק מה שכתוב מפורש בתורה מחייב (אומנם כל זה רק בדיני נפשות ובשאר דינים לסוברים שם אעמ"ה נשתמש בטעמים האחרים).

(ב) ספרג (37). "והיה אם וגו' יכול כל מרשיעים לוקים. ת"ל והיה אם בן הכות הרשע, פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה, ועדיין אינו יודע איזו הם הלוקים ת"ל לא תחסום שור בדישו. מה חסימה מיוחדת שהיא מצות לא תעשה ואיך בה קום ועשה. כך כל מצות לא תעשה שאיך בה קום ועשה לוקה". ולכך בגלל סמיכות הפרשיות ביך מלקות לחסימה. למדנו שלוקים רק על מקור מפורש בתורה ולא על ק"ו. (היות ולא תחסום שור בדישו מפורש בתורה) אולם טעם זה הוא רק לענין עונש מלקות, ולא לחיוב מיתה וכד' (תורת חסד).

(ג) ע"פ מה שכתב בספר "בני יששכר": שי"ג מידות שהתורה נדרשת מהם הם לעומת הי"ג מידות של רחמים, ונמצא ק"ו מידה ראשונה די"ג מידות הדרש לעומת "אל" שהוא הראשון בי"ג מידות הרחמים (מוכח שהשם "אל" הוא שם מדת החסד ע"פ מה שמפרש רש"י בשמות (38): "'אל' - אף זו מדת הרחמים", וכך מסביר הרמב"ן "זה אלו ואנוהו" - זה אלי נהג עמי במידת הרחמים וכו', וכך בראשית רבה פרשה מ"ג: "האל תמים דרכו זה אברהם וכו' והכוונה כי אברהם מידתו חסד ע"כ יתייחס השם 'אל' לאברהם") והיות ומידת הקו' מכוננת לעומת השם 'אל' שהוא מידת החסד, לכך איך עונש יוצא ממדה זאת.

(ד) ו-(ה) בספר "תולעת יעקב" מובאים 2 טעמים נוספים ע"פ הקבלה (39).

(36) כלל ב'.

(37) דברים כה, ב'.

(38) לד, ו'.

(39) (ד) "דכיון דקו ובנין אב עוונם בספרות כתר וחכמה, דהם רחמים פשוטים בלי תערובת דין, והם שורש הרחמים והחסד שבמדות, לכך איך עונש יוצא מהם. (ה) וז"ל המהר"י ענגיל בשם "התולעת יעקב" כיון דק"ו ענינו בספירת כתר, ושם יש חסיון שלא יהיה עונש החוטא מיתת בי"ד, וכדברי המגיד מישרים' וע"פ איך עונשין מיתת בי"ד ע"י ק"ו וזהו לדעת הרמב"ם (הלכות עדות פרק כ' הלכה ב') דהא דאעמ"ה היא רק במיתת בי"ד.

בגדרתי יהרג ואל יעבור / ברנך לוביש

א'ר יוחנן משום ר'ש בן יהוצדק: נמנו וגמרו בעלית בית נתנה בלוד כל עברות שבתורה אס אומרים לאדם: 'עבור ואל תהרג', יעבור ואל יהרג. חוץ מעבודה-זרה וגלוי-עריות ושפיכות-דמים... גלוי עריות ושפיכות דמים כדרבי, דתניא, רבי אומר: "כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה". (דברים כ'ב) וכי מה למדנו מרוצח? מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד... ומקיש נערה המאורסה לרוצח, מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור. ורוצח עצמו מהיכך לנו שיהרג? סברא היא כבאותו אדם שבא לרבא ואמר לו: אמר לי ראש עירי: לך הרוג את פלוני ואם לא אהרוג אותך. ענה לו רבא: תהרג ואל תהרוג מי אומר שדמך אדום יותר אולי דמו של אותו האיש אדום יותר?! (מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חברך - רש"י).

מוסיפה הגמ' לא אמרו כל זאת אלא שלא בשעת גזרת המלכות (להעביר ישראל מדתם) אבל בשעת גזרת המלכות אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור.

מבררת הגמ' מהי מצוה קלה? ועונה אפילו לשינויי ערקתא דמסאנא. מסביר רש"י: שרוך הנעל שאם דרך העכו'ם לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר, כגון שיש צד יהדות בדבר, ודרך ישראל להיות צנועים. אפילו שינוי זה שאיך כאן מצוה אלא מנהג בעלמא, יקדש ה' בפני חבריו מישראל.

מוסיפה הגמ' תנאי נוסף: גם כשאמרו שלא בשעת גזרת המלכות לעבור על שאר מצוות לא אמרו אלא בצינעה אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. ואיך פרהסיא פחותה מעשרה וכולם מישראל.

מקשה הגמ' והא אסתר פרהסיא היתה (ונבעלה לעובד כוכבים ולא מסרה נפשה למיתה - רש"י) ועונה שתי תשובות:

אמר אביי: אסתר קרקע עולם היתה (אינה עושה מעשה, הוא עושה בה מעשה - רש"י).

רבא אמר: הנאת עצמן שאני (כשאיך העובד כוכבים מתכוון להעבירו מיראתו, אלא להנאת עצמו מתכוון שונה הדבר ואיך כאן חילול ה' להרג על כך - רש"י) (סנהדרין עד').

תוס' דה' והא אסתר פרהסיא הואי מקשה: מדוע לא יקשה שביאתו של אחשוורוש היתה גלוי עריות שעליו בכל מקרה צריך להרג ואפילו כשאינו בפרהסיא ושלא בשעת השמד? ומביא שתי שיטות לתרץ: